

oxf. 912:(497.12)

GOZDARSTVO V ODNOSU DO
UREJANJA VASI NA SLOVENSKEM

Urbanistični inštitut SR SLOVENIJE

Žonta Ivan, dipl. ing. gozd
Ljubljana 1980

3012002 92 10/12/1980 in 5/12/1980

e 305

1000-001 10/12/1980, 10/12/1980
1000-001 10/12/1980

GOZDARSTVO V ODNOSU DO RAZVOJA IN UREJANJA VASI

I. ŠIRŠI VIDIKI

Gozdno gospodarstvo je izrazita gospodarska panoga, katere naloga je, da stalno in v zadostni količini oskrbuje potrošnike z gozdnimi proizvodi. Gozdarstvo mora pri opravljanju svoje gospodarske dejavnosti upoštevati še vrsto negospodarskih nalog gozdov, med katere sodijo predvsem varstvo tal pred erozijo, uravnavanje vodnega režima in podnebnih razmer, rekreacijski pomen gozdov in podobni. Zaradi takšne dvojne, to je gospodarske in splošno družbene vloge gozdov in gozdarstva so nujni posebni prijemi, s katerimi se usmerja delovanje te gospodarske panoge.

Proizvodnja lesa je komplementarna s celo vrsto najprimernejših splošno koristnih funkcij s katerimi vpliva gozd na bioekološko ravnovesje v prostoru in na kvaliteto življenjskega okolja.

Na podlagi doseženega pri gospodarjenju z gozdovi v SR Sloveniji in družbenih razvojnih usmeritvah je mogoče generalno opredeliti cilje gozdnega gospodarstva: "Stalna krepitev vseh splošno koristnih funkcij gozdov kot pogojev za bioekološko ravnovesje in za zdravo življenjsko okolje ob hkratni optimalni izrabi naravnih proizvodnih potencialov (rastišč in sestojev) za proizvodnjo kvalitetne lesne surovine ter doslednem upoštevanju načela trajnosti vseh funkcij gozda in načela racionalnega vlaganja dela in sredstev".

V slovenskem prostoru se je delež gozdov v zadnjih sto letih razširil od 748.607 ha v letu 1875 na 1.017.000 ha v letu 1970, to je za 268.393 ha; delež gozdov se je torej povečal od 37% na 50%. Trendi povečanja gozdnih površin pa s tem niso zaustavljeni, temveč se v najnovjšem obdobju (po anketi za vso Slovenijo) nadaljuje zaraščanje z gozdovi zaradi opuščanja kmetijskih zemljišč na površinah cca 237.000 ha.

Vsaka družba si prizadeva, da z ustreznimi regulativi zagotovi svoj vpliv na gospodarjenje z gozdovi in ga usmerja v skladu s svojimi interesi. Velika gozdnatost, pomembnost lesa kot surovine za lesno-predelovalno industrijo in izvor, prevladujoča zasebna gozdna posest, drobna blagovna proizvodnja in vedno bolj izstopajoče posredne koristi gozdov, vse to je še posebej narekovalo, da smo tudi v Sloveniji posvečali gospodarjenju z gozdovi v povojnem obdobju vso pozornost.

Naloge, ki jih imajo gozdnogospodarske organizacije ob vključevanju zasebnih gozdcov v načrtno gospodarjenje, so tudi družbeno-politično pomembne. Krepitev družbenih elementov pri gospodarjenju z zasebnimi gozdovi je neločljivo povezano tudi s postopnim spreminjanjem proizvodnih odnosov na vasi. Kmečke gozdne posesti ni mogoče izločiti iz tega procesa.

Temeljne spremembe v lastninski strukturi gozdov Slovenije in v strukturi gozdne posesti je po letu 1945 vnesla agrarna reforma, ki je pomenila likvidacijo fevdalnih ostankov na vasi in likvidacijo kapitalističnih veleposestev. Lastninska struktura državnih gozdov se je tako spremenila iz 3,5% v letu 1939 na 36,7% leta 1965 ter dosegla leta 1973 leta 37,4%. Delež zasebnih gozdov znaša torej 62,6%, kar znaša po podatkih veljavnih za leto 1973-636.642 ha gozdov.

Zasebni gozdovi so slabše ohranjeni kot družbeni in imajo nižjo lesno zalogo in nižji prirastek kot družbeni. V zasebnih gozdovih je 57% lesne zaloge slovenskih gozdov, nanje odpade 56% celotne sečnje, dajejo pa 47% blagovne proizvodnje in 43% novoustvarjene vrednosti slovenskega gozdarstva. Če k gospodarski pomembnosti zasebnih gozdov dodamo še splošni (negospodarski) pomen gozdov, potem je razumljivo, da se je v vsem povojnem obdobju posvečala posebna skrb tudi zasebnemu sektorju gozdarstva.

Organizacijske oblike gospodarjenja z zasebnimi gozdovi so bile v povojnem obdobju zelo pestre. Ločimo lahko tri obdobja: v prvem (do leta 1951) je bilo gospodarjenje z zasebnimi gozdovi skoraj povsem zanemarjeno, v drugem (1951 - 1961) so se predvsem iskale ustrezne organizacijske oblike (gozdarstvo pri kmetijskih zadrugah, gozdarske poslovne zveze), za tretje obdobje (po letu 1961) pa je značilen postopen prehod na skupno gospodarjenje z vsemi gozdovi ne glede na lastništvo.

Sedanje skupno gospodarjenje z družbenimi in zasebnimi gozdovi, znotraj gozdnogospodarskih območij in v okviru ene gozdnogospodarske organizacije, je pogoj za optimalno biološko proizvodnjo, smotrno izkoriščanje gozdov in preskrbo potrošnikov z lesom.

Gozdni posestniki se tudi vključujejo v gozdno proizvodnjo kot delavci. Prav tako je pomembno, da gozdni posestniki sodelujejo v upravljanju gozdnogospodarskih organizacij. To sodelovanje je že doslej zelo aktivno in razvile so se najrazličnejše oblike, ki pa vendarle še ne zadovoljujejo. Gozdni posestniki ne bi smeli imeti samoupravnih pravic samo zato, ker so lastniki gozdov, temveč le, če se kot proizvajalci vključujejo v gozdno proizvodnjo.

Pri reševanju družbeno-ekonomske problematike zasebnega sektorja gozdarstva je važno, da ločeno obravnavamo gozdnega posestnika kot lastnika gozda in kot delavca. Gozdni posestnik dobiva kot lastnik gozda rento, za opravljeno delo pa prejme ustrezno plačilo.

Obseg zasebne gozdne proizvodnje je reguliran z gozdnogospodarskimi načrti in letnimi načrti gospodarjenja, ki so že izdelani praktično za vse zasebne gozdove. Zato za usmerjanje

izkoriščanja gozdov niso potrebni drugi regulativni ukrepi.

Za zemljiške kategorije, na katerih sloni agrarna struktura Slovenije je predvsem značilno, da se relativni, glede na dano naseljenost pa tudi absolutni primanjkljaj obdelovalnih (poljedelskih) zemljišč delno izravnava z obiljem gozdov. Pri taki razvrstitvi zemljišč - orne zemlje je v Sloveniji komaj 13% ali 0,15 ha na prebivalca, kar je samo tretjina jugoslovanskega poprečja - je mogoče iz lastnih virov kriti le približno polovico prehrane, na drugi strani pa se na površini gozdov, ki zavzema 50% celotne površine, pridela dvakratna količina potrebnega lesa. Povsem naravno je, da si je prebivalstvo že od nekdaj krilo primanjkljaj v prehrani s presežki lesa in da si je z dohodki ob predelavi lesa utrjevalo svoj življenjski standard.

Odkar vemo, da je širjenje gozdov na naših tleh zelo dolgoročen proces in da je ta proces po svoji razsežnosti enkrat en v zgodovini pokrajine, zlasti pa odkar vemo, da je nova stabilizacija deleža gozdov v zemljiški strukturi še zelo odmaknjena v prihodnost, mogoče smo v sedanjosti šele nekje na pol poti, moramo med posledicami sprememb in novimi problemi na prvem mestu upoštevati depopulacijo krajine in prizadevanja za ohranitev naselivitvene gostote.

Depopulacija je v našem primeru posledica izgube delovnih mest v kmetijsko-proizvodnem sektorju. Najusodnejša je praznitev agrarnega prostora zaradi širjenja gozdov, torej zaradi naraščanja deleža tiste zemljiške komponente, ki je glede na vlaganje dela najekstenzivnejša. V gozdnatih pokrajinah - brez kakšnih drugačnih surovinskih virov - zadošča že gostota 5 do 10 prebivalcev/km² za kritje vse

potrebe po delovni sili za intenzivno gospodarjenje z gozdovi. Vsaka nova premena kmetijskega obdelovalnega sveta v gozd pomeni kakovostno in vrednostno degradacijo proizvodnje, v prenesenem pomenu pa tudi občutno stopnjo depopulacije agrarnega pasu.

Na naši vasi prevladuje zasebno gospodarstvo, v okviru katerega sta glavni dejavnosti kmetijstvo in gozdarstvo. Splošna gospodarska politika in konkretni regulativni ukrepi socialistične družbe v kmetijstvu in gozdarstvu so zato zelo pomembni za usmerjanje ekonomskih in družbenih procesov na vasi. Z usklajenim delovanjem vseh teh ukrepov lahko socialistična družba bistveno vpliva na oblikovanje ekonomskega interesa kmeta. Regulativni ukrepi države v kmetijstvu in gozdarstvu pa ne morejo biti izključno ekonomskega pomena, ampak morajo vsebovati tudi elemente razredne politike, posebej tedaj, ko je treba onemogočiti ali odpraviti tendence zasebnolastniške špekulacije na račun družbenega interesa.

Tudi v odnosu do zasebnega proizvajalca v kmetijstvu in gozdarstvu ne moremo odstopiti od že formiranega načela splošne politike v kmetijstvu in gozdarstvu: želimo organizirati družbeno rentabilno kmetijsko in gozdno proizvodnjo, ki bo v danih pogojih sposobna do maksimalne mere izkoristiti obstoječa znanstvena dognanja ter proizvajalce vključiti preko sistema samoupravljanja v svobodne družbene mehanizme.

Zaradi tehnične zaostalosti, nižje produktivnosti dela v zasebni kmetijski in gozdni proizvodnji, zaradi razdrobljenosti posesti in zaostalih posestnih odnosov, ki ovirajo hitrejši razvoj proizvajalnih sil in izboljšanje življenjskih pogojev na vasi, ne moremo tega vprašanja reševati samo s propagiranjem nove tehnologije, ampak predvsem z materialnim in družbenopolitičnim delovanjem na celotni ekonomski in socialistični razvoj vasi. To vprašanje se tudi ne rešuje samo v kmetijstvu,

temveč tudi s splošnim gospodarskim napredkom dežele. Na problem socialistične preobrazbe vasi moramo torej gledati kompleksno in ga obravnavati hkrati kot ekonomsko, socialno, prostorsko in politično vprašanje .

Gozdno gospodarstvo lahko bistveno pripomore, da se bodo kmečka gospodarstva brez večje ekonomske in politične škode vključila v nove produkcijske in družbene odnose na vasi. Takšna vloga gozdarstva je še posebej pomembna v gorskih območjih, kjer danes večinoma primanjkuje ustreznih organizacijskih dejavnikov, saj so se kmetijske zadruge po večini po delitvi kmetijstva in gozdarstva umaknile iz teh območij.

Gozdnogospodarske organizacije so že s prevzemom gospodarjenja z zasebnimi gozdovi sprejele tudi obveznost, da bodo gospodarile z gozdovi tako, da bodo pri tem vzbujale interes kmečkega prebivalstva za sodelovanje v gozdni in kmetijski proizvodnji ter drugih dejavnostih in tako ohranjevale naravno in gospodarsko ravnotežje. S tem so gozdnogospodarske organizacije prevzele nase tudi del skrbi za napredek naših kmečkih gospodarstev. Pri izpolnjevanju teh nalog pa uveljavljajo gozdnogospodarske organizacije v Sloveniji najrazličnejše oblike konkretne pomoči kmečkim gospodarstvom.

II. NAČRTOVALSKI IN UREJEVALSKI VIDIKI /ELEMENTI ZA RAZVOJ IN UREJANJE VASI/

VLOGA GOZDOV IN GOZDARSTVA PRI OBLIKOVANJU IN UREJANJU NASELIJ

Temeljne ugotovitve o razvoju različnih oblik kmečkih naselij, ki so bila pogojena tako z morfološko geografskimi oblikami zemljišča in gospodarsko strukturo kot z agrarno in kolonizacijsko zgodovino; bi morali dopolniti z nekaterimi ekološkimi opredelitvami, ki so sicer do neke mere že vgrajene v ostale kriterije, vendar premalo evidentne kot ene izmed soodločujočih pogojev poselitve.

Seveda ne moremo govoriti o organiziranem analitičnem opredeljevanju ekoloških parametrov. Nedvoumno pa lahko ugotavljamo izjemno visok nivo izkustvenih spoznanj in njihovo aplikacijo v odprtem prostoru ruralne poselitve terolociranje gospodarskih in občasno bivalnih objektov. Vzporedno z vplivom "empirične" ekologije na alokacijo poselitve moremo v še večji meri ugotavljati vpliv teh vedenj in znanj na samo oblikovanje bivanjskih in gospodarskih poslopij, kakor tudi na uporabo gradiv in opremljanje bivališč.

Zgodovinski razvoj poselitve, ki se nam odraža z današnjim stanjem, je seveda sinteza nasprotij borbe in skladnosti med naravo, človekom in družbo. V našem prostoru so ekstremi v večini primerov ublaženi do te mere, da dediščino razmerij v agrarnem prostoru pogosto opredeljujemo kot kulturna krajina. Za tako stanje v prostoru pač težko trdimo, da je le rezultat bolj ali manj spontanega procesa. Skorajda na vsakem koraku sledimo hotenemu ali nehotenemu podrejanju človekovih zgodovinskih prizadevanj naravnim zakonitostim. Prav v slednjem se zdi, da je vgrajen, človekov občutek za uravnoteženo ekološko obnašanje, v največji meri. Instinktiven človekov občutek, ne samo za pričakovano stanje, temveč tudi za posledice posegov v naravni prostor, se zdi gledano iz današnje perspektive, nezamenljiva vrednota. Če v nakazanih razmerjih gledamo na proces poselitve, ki je v našem območju objektivno gledano potekal skoraj v celoti v gozdnem prostoru, potem lahko trdimo, da obstojajo številne vzročne in posledične povezave med gozdnimi in poselitvenim prostorom v najširšem smislu.

Ne gre torej le za človekove odnose do razmerja med gozdom in lokacijo bivališč, temveč tudi za neločljive povezave v razmerju med gozdnim prostorom in možnostmi prehranjevanja, ki se v zgodovinskem razvoju realizirajo v kontinuiranem procesu različnih razmerij od nabiralništva, lova, poljedelstva in živinoreje, kar vse je še vedno (seveda v spremenjenih razmerjih) temeljna osnova naše današnje eksistence.

Iz navedenih razlogov ne moremo naselitve in naselij obravnavati le zgolj v odnosu do ene od prostorskih komponent (gozda), temveč v smiselni povezavi s celovitim dogajanjem v agrarnem prostoru ter nekaterimi temeljnimi ekološkimi faktorji in procesi. Celikupen okvir vsemu so seveda družbeno-ekonomska razmerja, ki v zgodovinskem razvoju dajejo prostoru dialektično obeležje preteklosti, trenutnega stanja in pogojev prihodnosti.

V nadaljevanju so skicirani nekateri kazalci vloge gozdov, ki so pomembni za razvoj, oblikovanje in urejanje naselij.

1. Razdelitev Slovenije na fitoklimatska območja s pokazatelji trajanja snežne odeje in trajanje vegetacijske dobe nakazujejo globalno členitev naselij na območja poselitvenega prostora
  - I - ALPSKO IN PREDALPSKO
  - II - SUBPANONSKO
  - III - DINARSKO IN PREDDINARSKO
  - IV - SUBMEDITERANSKO

Heterogenost naravnega prostora je predvsem izrazita med alpskim, subpanonskim in submediteranskim območjem, medtem ko se dinarsko območje staplja v različice poselitve, ki imajo bistveni ekupni imenovalec nastanka v bogatem gozdnatem območju, sličnem predalpskemu in alpskemu.

2. Razširjenost nekaterih drevesnih vrst je členjena na skici

- 1 - listavci - za bukev in hrast graden
- 2 - iglavci - za smreko in jelko
- 3 - iglavci - za rdeči in črni bor ter macesen

Iz skic je očitno razvidna deficitarnost razprostranjenosti drevesnih vrst na subpanonskem in submediteranskem območju, zlasti če upoštevamo univerzalnost smreke in jelke. Ta univerzalnost ne prihaja do izraza le v možnosti enostavne izrabe lesa za gradbene namene, temveč tudi kot kriterij najvišjega dohodka iz slova gozdne proizvodnje.

Deficitarnost na vzhodu in zahodu nakazuje nujnosti v uporabi drugačnih gradiv, kar se posebej potrjuje submediteranskem kraškem prostoru. Poleg tega ugotavljamo na teh območjih, v današnjem obdobju, tudi nizek finančni učinek razmeroma šibke gozdne proizvodnje, pogojene s slabo strukturo in kvaliteto gozdnih sestojev. Nakazana razmerja pogojujejo tudi odnos poselitve in človeka do gozdnega prostora in stopnje kulture uporabe lesa. Zato je v prvem primeru na osrednjem delu Slovenije povezava soodvisna, za razliko od rabnih območij na vzhodu in zahodu, kjer je ta povezava zreducirana na skromne odvisnosti.

3. Gozdnogospodarska območja so predstavljena s kartogramom in tabelo z namenom regionalizacije ugotovitev iz točke 2 s podrobnejšimi numeričnimi kazalci na osnovi katerih je mogoče skicirati ekonomski približek odnosov lokalnih skupnosti in posestnikov do gospodarjenja z gozdom.

V ta namen je izdelan kartogram s podatki

A - hektarske lesne zaloge in prirastek ter etat po gozdnogospodarskih območjih

B - členitev lesnoproizvodnih območij po kazalcih lesna zaloge, prirastek, etat

- nad republiškim poprečjem

- pod republiškim poprečjem

C - razmerje med deležem iglavcev in listavcev po območjih

D - TABELA GOZDNOGOSPODARSKIH OBMOČIJ PO

a) številu gozdnih posestnikov

b) poprečni površini gozdov na posestnika

c) strukturi gozdne posesti glede na % posestnikov z gozdno posestjo nad 5 ha

4. Kmetjska naselja in poljska razdelitev

(po avtorjih Meliku in Ilešiču)

je posnet kartogram s pomočjo katerega je možno identificirati stopnje in globalni obseg tipov kmečkih naselij ter poljske razdelitve, pri čemer je za odnos do gospodarjenja z gozdom specifičnega pomena poljska razdelitev na celke. Zdi se, da druge poljske razdelitve (polja v pravih ali prvotnih grudah, v pravih ali pravih delcih, v sklenjenih progah in raznih drugih prehajajočih oblikah) nimajo bistveno različnega vpliva na gozdni prostor kot območje siceršnje različne poselitve.

Med različnimi tipi kmečkih naselij so posebnega pomena samotne kmetije in razložena naselja z zaselki, v svojem specifičnem odnosu do gozdnega prostora in tesne ekonomske soodvisnosti od gozdov.

S prekrivanjem tipologije poselitve in poljske razdelitve dobimo dokajšnjo prostorsko identičnost za gozd in gozdarstvo najzanimivejše kategorije, ki jo pri nas predstavlja imenovana redka poselitev.

5. Opuščanje in zaraščanje kmetijskih zemljišč je prikazano na kartogramu v treh intenzitetnih stopnjah.

Na kartogramu so iz razporeditve intenzitete opuščanja razvidne nove silnice v vplivih na spreminjanje ruralnega prostora in na vlogo, ki jo imajo pri tem dinamični naravni procesi ob relativno kratkotrajni vzpostavitvi spreminjajočih ekonomskih in socialnih razmer.

Ta slednji kartogram je hkrati potrditev in dokaz izjemne kompleksnosti problematike razmerij med gozdnim prostorom in človekovimi kriteriji.

Za njihovo usmerjanje so potrebna temeljita spoznanja, ki jih je mogoče opredeliti le s poglobljenimi raziskavami tako celote kot modelnih območij.

